

*Наумович І. С.,**аспірант кафедри криміналістики**Національного університету «Одеська юридична академія»*

СУЧАСНІ ФОРМИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних форм незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження. Даний вид злочинності є досить поширеним як в Україні, так і у всьому світі. Відповідно до проаналізованої статистики Генеральної прокуратури України показник кількості вчинюваних кожного року злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є стабільно високим та коливається у межах 23000-33000 облікованих фактів вчинення злочинів. Лівову частку становлять злочини, де предметом злочинного посягання виступають макова соломка, опій, екстракційний опій, марихуана, гашиш (анаша), кокаїн.

Законодавець визначив чіткий перелік складів злочинів, за якими можуть кваліфікуватися протиправні дії, що охоплюються поняттям «незаконний обіг особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження». Разом з тим результативність та якість здійснення розслідування даного виду злочинної діяльності вимагає всестороннього детального вивчення сучасних тенденцій її реалізації. Однією із криміналістично значущих особливостей незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження є його форма як відображення внутрішньої структури, організації та зовнішнього прояву в об'єктивній дійсності результатів та наслідків даного виду злочинної діяльності. Злочинність дуже швидко реагує на зміни, що відбуваються у житті суспільства. Зміни у законодавстві, структурі та функціонуванні правоохоронних органів, економічній ситуації, пандемія, нові наукові відкриття тощо – все це враховується злочинцями та пристосовується для своїх потреб, тобто для досягнення бажаного злочинного результату. Тому для успішної діяльності правоохоронних органів таким важливим є постійне оновлення методичної бази науково обґрунтованих рекомендацій з організації та здійснення розслідування конкретних злочинів чи їх груп.

Класифіковано та проаналізовано сучасні форми незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження. Класифікація форм даного виду злочинної діяльності будувалася із врахуванням таких підстав: за кількістю осіб, що залучені до злочинної діяльності; у залежності від рівня організованості діяльності групи осіб, що вчиняють незаконний обіг особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження; з позиції характеристики системності реалізації злочинної діяльності; за географічним показником.

Кожна названа форма незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження має свою специфіку, що відбивається як на самій злочинній діяльності, тобто вчиненні конкретних поведінкових актів, спрямованих на досягнення злочинного результату,

так відповідно і на специфіці прийомів, методів та засобів виявлення, документування, розслідування та попередження даного виду злочинної діяльності.

Ключові слова: наркотичні засоби рослинного походження, розслідування злочинів, форми злочинної діяльності.

Постановка проблеми. Проблема незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є актуальною для людського суспільства не перше століття. Пошуки способів боротьби із даним проявом злочинності здійснюються як на рівні законодавства окремих держав, так і на рівні прийняття міжнародних нормативно-правових актів. Суспільна небезпечність незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів пов'язана не лише із вчиненням протиправних діянь, але й таким похідним соціальним явищем, як наркоманія. Деякі країни світу розглядають наркоманію як хворобу чи хворобливий стан, що певним чином виправдано, адже особи, що мають наркотичну залежність, зазвичай потребують спеціального медичного догляду та лікування. Разом з тим поширення неконтрольованого вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів стає чинником, що призводить до вчинення такими особами також корисливих, корисливо-насильницьких та інших злочинів.

Показники кримінальної статистики, яку веде Генеральна прокуратура України, показують стабільно високий рівень вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Зокрема у 2013 році органами прокуратури України було обліковано 33982 злочини даної групи, у 2014 році – 30494 злочини, у 2015 році – 25908 злочинів, у 2016 році – 23029 злочинів, у 2017 році – 29010 злочинів, у 2018 році – 27007 злочинів, у 2019 році – 28774 злочини, у 2020 році – 28204 злочини, із січня по жовтень 2021 року обліковано 27170 злочинів [1], що становить значний відсоток від загальної кількості злочинів, що вчиняються в Україні. Крім того, переважна більшість облікованих правопорушень має багатоепізодний характер, що підвищує їх суспільну небезпечність.

Тому постійне оновлення існуючих та вироблення нових криміналістичних рекомендацій з попередження, виявлення, протидії та розслідування незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є важливим. Надзвичайно актуальним це є для боротьби з незаконним обігом особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, що мають широке поширення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі особливості розслідування незаконного обігу наркотичних засобів,

психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів розглядали у своїх роботах С.В. Албул, С.В. Андрусенко, В.І. Брильов, В.К. Гавло, О.О. Давидов, О.А. Єсіна, З.П. Клименко, О.Л. Кобилянський, М.В. Корнієнко, А.В. Кофанов, В.О. Коханов, В.М. Лисенко, Л.П. Ніколаєва, А.Б. Петруніна, А.М. Полях, С.В. Сухов, В.М. Шевчук тощо. За останні роки було опубліковано ряд науково-методичних рекомендацій, створених на основі спільної роботи науковців та практиків [2,3,4,5]. Проте у криміналістичній літературі відсутні наукові роботи, які б приділяли особливу увагу саме специфіці боротьби із незаконним обігом особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження.

Мета статті полягає у класифікації та визначенні особливостей сучасних форм незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження як криміналістично значущої характеристики даної групи злочинів, що безпосередньо впливає за засоби, прийоми та методи їх виявлення, документування, розслідування та попередження.

Виклад основного матеріалу. Законодавець визначає обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів як види діяльності з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволяються і контролюються згідно з Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [6]. Відповідно вчинення дій, що протиречать діючому законодавству та порушують його, тягне за собою виникнення юридичних наслідків у вигляді настання адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Розділ XIII Кримінального кодексу України присвячено кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та іншим кримінальним правопорушенням проти здоров'я населення. Взятши за основу предмет злочину для визначення діянь як протиправних, законодавець тим не менш передбачив досить значну кількість способів вчинення правопорушень, які передбачають їх встановлення та доведення. Дана група злочинів включає такі протиправні дії: контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 ККУ); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 ККУ); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 ККУ); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 ККУ); посів

або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 ККУ); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 312 ККУ); викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 ККУ); незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 ККУ); схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 ККУ); незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316 ККУ); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 ККУ); незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збування підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 ККУ); незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 ККУ); порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 ККУ) [7].

Зазначені злочини мають свої способи підготовки, вчинення та приховування, про що неодноразово писали різні вчені-криміналісти у своїх працях. Проте необхідно зазначити, що в умовах сучасних глобалізаційних та інтеграційних процесів зміни відбуваються з різними соціальними інститутами, в тому числі й зі злочинністю в цілому та окремими її проявами. Тому аналізуючи особливості незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження необхідно висвітлити питання щодо форм здійснення даної злочинної діяльності. Розуміння специфіки сучасних форм її реалізації має на меті створення детальних та практично орієнтованих криміналістичних рекомендацій з розкриття та розслідування злочинів даної групи.

Перелік особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено (в тому числі й рослинного походження), затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 [8]. Наркотичні засоби рослинного походження – це похідні різних сортів конопель (анаша, марихуана, гашиш тощо), опійні препарати, кокаїн [9, с. 5]. До особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, що отримали поширення в Україні, можна віднести макову соломку, опій та екстракційний опій, марихуану, гашиш (анашу), кокаїн.

Сьогодні злочинність, пов'язана з незаконним обігом особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, в переважній своїй більшості носить системний та організований характер. З позиції філософського розуміння поняття «форма» означає спосіб існування змісту, його внутрішню структуру, організацію і зовнішній вираз [10]. Тому говорячи про форми незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження необхідно керуватися та враховувати структурованість самої діяльності, структуру та рівень організованості діяльності осіб, що вчиняють злочини до даної групи, та особливості зовнішнього прояву цієї протиправної діяльності.

Вважаємо за можливе класифікувати форми незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження на підставі різних криміналістично значущих характеристик даної діяльності. Зокрема, за кількістю осіб, що залучені до злочинної діяльності, обіг особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження може здійснюватися у формі одноособової діяльності чи діяльності групи осіб. Вчиваючи поняття «злочинна діяльність», ми притримуємося позиції В.В. Тіщенко, який пропонує розуміти дане поняття у широкому та вузькому сенсі. І саме в широкому розумінні поняттям злочинної діяльності охоплюється комплекс дій злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину [11, с.17]. Тому доречно говорити про злочинну діяльність однієї особи, що може передбачати як вчинення одного конкретного протиправного діяння, так і низки незаконних дій, що можуть охоплюватися не однією, а цілим рядом статей КК України.

Коли ж мова йде про групову форму незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, то тут необхідно більш детально розглянути та врахувати специфіку зв'язків, які існують між членами групи, їх кількість та характер діяльності. Фактично форма незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження залежатиме від рівня організованості діяльності групи осіб. На нашу думку, можна виділити наступні форми:

- слабоорганізована діяльність групи осіб з незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження. Її специфіка полягає в тому, що фактично низький рівень організованості пов'язаний або із малим досвідом злочинної діяльності чи його повною відсутністю у осіб, які об'єдналися у групу, або група є новоствореним об'єднанням, яке поки не виробило механізмів взаємодії між собою та відбувся чіткий розподіл ролей;

- діяльність простої організованої групи осіб, коли особи певний час спільно вчиняють дії з незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, але усі без винятку є виконавцями, у тому числі й особа, яка паралельно виконує функції організатора злочинної діяльності;

- діяльність складної організованої групи осіб, коли особи певний час спільно вчиняють дії з незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження і чітко дотримуються тих злочинних ролей, що обрали для себе. Специфічною рисою їх діяльності може бути відсутність постійного або ж навіть тимчасового безпосереднього (фізичного) контакту (комунікації) між собою. Вони можуть навіть проживати у різних населених пунктах, областях чи країнах, але при цьому діяти у складі однієї організованої групи;

- діяльність злочинної організації, яка передбачає систематичне вчинення комплексу злочинних дій безпосередньо з незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження, а також суміжних протиправних діянь, спрямованих на забезпечення основної злочинної діяльності. Дана форма незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження передбачає залучення 5 і більше осіб до її реалізації із чітким розподілом ролей та утворенням управлінського рівня у структурі злочинної організації;

- діяльність особливої злочинної спільноти, утвореної у вигляді взаємопов'язаних організованих груп та злочинних організацій, що займаються незаконним обігом особливо

небезпечних наркотичних засобів рослинного походження в межах області, країни чи кількох країн. Для даної форми незаконного обігу особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження характерним є конкурування між організованими групами та злочинними організаціями, а також причетність представників різних правоохоронних органів та органів місцевої влади у вигляді налагоджених корумпованих зв'язків.

З позиції характеристики системності незаконного обігу наркотичних засобів рослинного походження можна говорити про: злочинну діяльність у формі одноразового вчинення незаконних дій; злочинну діяльність у формі багаторазового безсистемного вчинення незаконних дій; злочинну діяльність у формі систематичного незаконного обігу. В даному випадку характеристика системності злочинної діяльності буде на пряму корелювати із просторово-часовим моментом вчинення дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування факту самого злочину, його наслідків та причетності конкретної особи чи групи осіб. Тобто системний незаконний обіг особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження передбачатиме вчинення регулярних дій із, наприклад, виготовлення та збуту наркотичних засобів рослинного походження, або ж періодичне (щодня, щотижня, щомісяця) привласнення наркотичних засобів і т.п.

За географічним показником незаконний обіг особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження може набувати форми:

- локальної злочинної діяльності, що здійснюється в межах певної територіальної одиниці (села, селища, міста) чи громади;

- регіональної злочинної діяльності, що здійснюється в межах декількох областей, об'єднаних географічно, економічно або ж на тлі функціонування певної злочинної спільноти;

- загальнодержавної злочинної діяльності;

- транснаціональної злочинної діяльності.

Висновки. Незаконний обіг особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження характеризується значною кількістю форм своєї реалізації в силу різних факторів, які впливають на специфіку його здійснення та мають значення для організації процесу виявлення, документування (фіксації), розслідування та попередження даного виду злочинності. Розроблення дієвих правових механізмів державної та міждержавної (транснаціональної) боротьби із незаконним обігом особливо небезпечних наркотичних засобів рослинного походження повинно здійснюватися із врахуванням сучасних тенденцій його здійснення та опиратися на наукові розробки вчених-криміналістів.

Література:

1. Генеральна прокуратура України: офіційний сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo# (дата звернення – 24.03.2023).
2. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О. Криміналістичні дослідження наркотичних засобів. Методичні рекомендації. Київ: КИЙ, 2010. 44 с.
3. Албул С.В., Андрусенко С.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2018. 100 с.

4. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: науково-методичні рекомендації / за заг. ред. О.О. Юхна. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2019. 48 с.
5. Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (в т.ч. із використанням телекомунікаційних технологій): науково-методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України. Харків: ХНУВС, 2021. 124 с.
6. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: закон України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text>(дата звернення – 23.03.2023)
7. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 23.03.2023)
8. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: постанова Кабінету міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п#Text> (дата звернення – 24.03.2023)
9. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: коментар до Розділу XIII Кримінального кодексу України / за заг. ред. д.ю.н. І.П. Катеринчука. Одеса: ОДУВС, 2018. 110 с.
10. Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. Стор. 617. URL: <http://sum.in.ua/s/форма> (дата звернення – 23.03.2023)
11. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

Naumovich I. Modern forms of illegal circulation of particularly dangerous narcotics of plant origin

Summary. The article is devoted to the analysis of modern forms of illegal circulation of particularly dangerous narcotics of plant origin. This type of crime is quite widespread both in Ukraine and throughout the world. According to the analyzed statistics of the General Prosecutor's Office of Ukraine, the number of crimes committed each year in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors is consistently high and ranges from 23,000 to 33,000 recorded crimes. A significant part consists

of crimes where the object of the criminal offense is poppy straw, opium, extracted opium, marijuana, hashish (anasha), cocaine.

The legislator defined a clear list of crimes that can be classified as illegal actions covered by the concept of "illegal circulation of particularly dangerous narcotics of plant origin". At the same time, the effectiveness and quality of the investigation of this type of criminal activity requires a comprehensive detailed study of modern trends in its implementation. One of the forensically significant features of the illegal circulation of particularly dangerous narcotics of plant origin is its form as a reflection of the internal structure, organization and external manifestation in the objective reality of the results and consequences of this type of criminal activity. Crime reacts very quickly to changes occurring in society. Changes in legislation, the structure and functioning of law enforcement agencies, the economic situation, a pandemic, new scientific discoveries, etc. – all this is taken into account by criminals and adapted to their needs, that is, to achieve the desired criminal result. Therefore, for the successful operation of law enforcement agencies, the constant updating of the methodological base of scientifically based recommendations on the organization and investigation of specific crimes or their groups is so important.

Modern forms of illegal circulation of particularly dangerous narcotics of plant origin are classified and analyzed. The classification of the forms of this type of criminal activity was built taking into account the following grounds: by the number of persons involved in criminal activity; depending on the level of organization of the activity of a group of persons who commit illegal trafficking of particularly dangerous narcotics of plant origin; from the standpoint of characterizing the systematic nature of criminal activity; by geographic indicator.

Each named form of illegal circulation of particularly dangerous narcotics of plant origin has its own specificity, which is reflected both in the criminal activity itself, that is, the commission of specific behavioral acts aimed at achieving a criminal result, and, accordingly, in the specificity of techniques, methods and means of detection, documentation, investigation and prevention of this type of criminal activity.

Key words: narcotics of plant origin, investigation of crimes, forms of criminal activity.